

УДК 346.31; 346.91

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.16>**Світлана Мамедова,***аспірантка кафедри цивільного права і процесу**Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТРАФНИХ САНКЦІЙ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблемні питання щодо підстав застосування штрафних санкцій у господарських відносинах, проаналізовано наукову літературу та судову практику, а також зроблено висновки й унесено пропозиції, які сприятимуть формуванню однозначного підходу до розуміння підстав застосування штрафних санкцій у господарських відносинах.

Доведено, що підставами застосування штрафних санкцій є правові та фактичні підстави, серед яких правовою підставою застосування штрафних санкцій є відповідні норми Господарського кодексу України, інших законів України й відповідних положень господарських договорів, а фактичною підставою є порушення правил здійснення господарської діяльності учасником господарських відносин, невиконання або неналежне виконання ним господарського зобов'язання.

Узагальнено, що за порушення учасником господарських відносин правил здійснення господарської діяльності можуть застосовуватись штрафні або адміністративно-господарські санкції, критеріями відмежування яких є: 1) спеціальний суб'єкт застосування (штрафні санкції застосовуються за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування); 2) залежно від фонду надходження коштів (штрафні санкції стягуються в дохід бюджетів учасників господарських відносин, а адміністративно-господарський штраф – у дохід державного або місцевого бюджетів); 3) правова природа відносин (штрафні санкції застосовуються за порушення договірних господарських зобов'язань (між сторонами укладено договір), а адміністративно-господарські санкції – за порушення тих правил здійснення господарської діяльності, які встановлені законодавством України); і запропоновано, що додатковим критерієм відмежування є: 4) відповідний суб'єкт відповідальності (штрафні санкції застосовуються до всіх учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – лише до суб'єктів господарювання).

На підставі аналізу чинного законодавства, наукової літератури та матеріалів судової практики сформульовано поняття «порушення правил здійснення господарської діяльності»; уточнено, що варто розуміти під невиконанням і неналежним виконанням зобов'язання в разі такого порушення, як прострочення боржником виконання господарського зобов'язання.

Ключові слова: господарські відносини, учасник господарських відносин, господарсько-правова відповідальність, господарське зобов'язання, штрафні санкції, застосування штрафних санкцій, порушення правил здійснення господарської діяльності, невиконання зобов'язання, неналежне виконання господарського зобов'язання.

Постановка проблеми. У господарських відносинах у разі порушення зобов'язань у сфері господарювання до учасників таких відносин застосовуються штрафні санкції, практика їх застосування є досить розповсюдженою, на що вказує значна кількість справ цієї категорії. Зокрема, Єдиний державний реєстр судових рішень містить понад сто тисяч справ щодо застосування штрафних санкцій, проте практика такого застосування не є однаковою [1].

На законодавчому рівні підстави господарсько-правової відповідальності встановлено, зокрема, в Господарському (далі – ГК

України) [2] та Цивільному (далі – ЦК України) кодексах України [3].

У науковій літературі загальні питання підстав застосування штрафних санкцій досліджували такі науковці, як Л.М. Баранова [4], О.П. Подцерковний [5], З.Ф. Таткова [6], Н.М. Шевченко [7], В.С. Щербина [8] та інші, проте низка питань залишаються дискусійною, що спричинено недостатньою конкретизацією в господарському законодавстві таких підстав, а також відсутністю єдиної концепції щодо сутності та поняття «порушення правил здійснення господарської діяльності» як однієї з найбільш роз-

повсюджених підстав застосування цих санкцій, тому зазначені питання потребують подальшого теоретичного доопрацювання.

Метою статті є конкретизація підстав застосування штрафних санкцій у господарських відносинах і визначення поняття такої підстави, як «порушення правил здійснення господарської діяльності».

Виклад основного матеріалу. Питання підстав застосування штрафних санкцій у сфері господарювання ґрунтуються на загальних положеннях застосування господарсько-правової відповідальності. Для з'ясування таких загальних положень доцільно розглянути загальнотеоретичні питання порядку застосування правових норм загалом.

Під застосуванням правових норм розуміють установлення юридично значущих фактів і пошук правової норми, яку належить застосувати до них; перевірку достовірності й правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили правової норми; з'ясування змісту (тлумачення) правової норми; прийняття рішення у справі; оформлення рішення в акті застосування правових норм [9]. Загальновідомим є те, що після встановлення наявності протиправної поведінки та відповідної правової норми, яку належить застосувати до такої життєвої обставини, до суб'єктів правовідносин застосовуються заходи юридичної відповідальності, метою яких є виникнення відповідних юридичних наслідків.

Такі заходи юридичної відповідальності застосовуються до суб'єктів правовідносин за наявності підстав для такої відповідальності, що в теорії права називають певною сукупністю обставин, за існування яких її застосування є можливим. До зазначених зараховують, по-перше, юридичні підстави (правові норми, які містять необхідні об'єктивні та суб'єктивні ознаки поведінки, що кваліфікується як правопорушення, а також перелік санкцій, що можуть застосовуватися до правопорушників); по-друге, фактичні підстави (юридичні факти); по-третє, процесуальні підстави (правозастосовні акти – рішення уповноважених суб'єктів про застосування до правопорушника конкретних заходів юридичної відповідальності, ухвалені з додержанням необхідної процедури) [10, с. 256].

Наведене має значення для з'ясування підстав застосування господарсько-правової відповідальності загалом. Розглядаючи підстави господарсько-правової відповідальності, варто відзначити два сформовані в науці господарського права концепти. Від-

повідно до наукової позиції В.С. Щербини, до правових підстав господарсько-правової відповідальності зараховують, по-перше, нормативні підстави, тобто сукупність норм права про відповідальність учасників господарських відносин; по-друге, господарську правосуб'єктність правопорушника (боржника) й потерпілого (кредитора). Сторонами правовідносин щодо застосування відповідальності цього виду можуть бути суб'єкти господарювання, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також інші учасники господарських відносин (ч. 1 ст. 2; ч. 1 ст. 216 ГК України); по-третє, юридико-фактичні підстави, які встановлені ч. 1 ст. 218 ГК України, згідно з положеннями якої підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання. Останніми можуть бути протиправні дії або бездіяльність особи-правопорушника, що порушують права й законні інтереси потерпілої особи (кредитора) чи перешкоджають їх реалізації. У свою чергу, науковець останню підставу (юридико-фактичну) поділяє на чотири елементи, які в теорії господарського права ще називаються умовами господарсько-правової відповідальності: факт господарського порушення; збитки, завдані порушенням господарського зобов'язання; причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника та завданими потерпілому збитками; вина правопорушника – учасника господарських відносин. Зазначені умови в сукупності утворюють юридично-фактичні підстави господарсько-правової відповідальності [11, с. 319].

Представником іншого підходу є Л.А. Жук, який пропонує зарахувати до підстав господарсько-правової відповідальності тільки два складники: перший – нормативний, тобто сукупність норм права про відповідальність суб'єктів господарських відносин; другою правовою підставою є господарська правосуб'єктність правопорушника (боржника) і потерпілого (кредитора) [12, с. 386].

Л.М. Дорошенко, розглядаючи підстави ліквідації господарського товариства, яка є одним із видів адміністративно-господарських санкцій, положення щодо таких санкцій розміщено в розділі V ГК України «Відповідальність за правопорушення в сфері господарювання», зазначає, що на етапі застосування санкції правової норми, тобто прийняття рішення судом, чітко виділяються два етапи: перший етап пов'язаний з установленням правової й фактичної підстави відповідальності; другий – із призна-

ченням міри відповідальності. Тому можна говорити про єдність нормативно-правової й фактичної підстави відповідальності. Автор також наголошує на тому, що рішення про ліквідацію господарюючого суб'єкта-порушника приймається судом тільки за наявності певних фактичних (за що) і правових (нормативно-правових підстав – на підставі чого) обставин. Слушною також є позиція Л.М. Дорошенко щодо того, що рішення суду не є правовою підставою, встановленою в нормах матеріального права, а являє собою лише індивідуальний правозастосовний (юрисдикційний) акт, який реалізує санкцію правової норми [13, с. 228].

Розглянувши загальні положення щодо підстав господарсько-правової відповідальності загалом, можна перейти до підстав застосування штрафних санкцій у сфері господарювання.

До підстав застосування штрафних санкцій як однієї з форм господарсько-правової відповідальності традиційно зараховують правові та фактичні. З аналізу норм законодавства України й доктринальних положень випливає, що наявність правової підстави свідчить про те, що штрафні санкції можуть застосовуватися на підставі відповідних норм ГК України, інших законів України та відповідних положень господарських договорів. Фактичною ж підставою застосування штрафних санкцій, відповідно до ч. 1 ст. 230 ГК України, є як порушення правил здійснення господарської діяльності учасником господарських відносин, так і невиконання або неналежне виконання ним господарського зобов'язання.

З аналізу норм ГК України вбачається, що за порушення правил здійснення господарської діяльності можуть застосовуватися штрафні санкції відповідно до ст. 230 ГК України або адміністративно-господарські санкції відповідно до ст. 238 ГК України. З погляду термінологічної конструкції обидві норми містять однакову назву господарського правопорушення – «порушення правил здійснення господарської діяльності», тому виникає питання – який саме вид санкцій потрібно застосувати за таке господарське порушення та як правильно розмежувати їх під час застосування.

У науково-практичному коментарі ГК України [14] і в працях О.П. Подчерковного [5] із цього приводу зазначено, що відрізнити ці два види можна лише за такими ознаками: відповідно до ГК України, штрафні санкції застосовуються в установленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими

органами державної влади або органами місцевого самоврядування [14, с. 257]; адміністративно-господарські санкції застосовуються виключно за порушення тих правил здійснення господарської діяльності, які встановлені в законах України, а штрафні санкції – за порушення господарських зобов'язань, установлених у договорі; адміністративно-господарські санкції стягуються в дохід державного або місцевого бюджетів, а штрафні санкції – на користь учасників господарських відносин [5, с. 155].

Можна погодитися й із Н.М. Шевченко, яка також зазначає, що, згідно з положеннями ч. 4 ст. 217 ГК України, «господарські санкції застосовуються в установленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування», що сформульовано не зовсім коректно, оскільки адміністративно-господарські санкції теж є видом господарських санкцій, зазначених у ній. Тому не всі господарські санкції застосовуються за ініціативою учасників господарських відносин, а лише три види, зазначені в ч. 2 ст. 217 ГК України, – відшкодування збитків, штрафні санкції, оперативно-господарські санкції. Слушною є думка науковця, що для того, щоб уникнути непорозуміння під час тлумачення цієї норми, варто вказати в ч. 4 ст. 217 ГК України, що господарські санкції, зазначені в ч. 2 зазначеної статті, застосовуються в установленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування [7, с. 179].

Наявність спеціального суб'єкта застосування адміністративно-господарських санкцій можна проілюструвати на прикладі рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 10.07.2019 у справі № 440/1822/19, згідно з фактологією якого Полтавське обласне відділення Фонду соціального захисту інвалідів звернулося з позовними вимогами до Товариства з обмеженою відповідальністю «Сетілайт» про стягнення адміністративно-господарських санкцій у розмірі 45363,64 грн. і пені за порушення термінів сплати адміністративно-господарських санкцій у розмірі 1183,89 грн., тому що середньооблікова чисельність осіб з інвалідністю, які працювали у відповідача у 2018 р., менша за установлену нормативом, відповідно до ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Укра-

їні», а саме не працевлаштовано 1 особу, тому до 15.04.2019 відповідач мав, згідно зі ст. 20 зазначеного Закону, самостійно сплатити фінансово-господарські санкції в розмірі 45364,00 грн. Оскільки відповідачем сума фінансово-господарської санкції не сплачена, на суму заборгованості було нараховано пеню в розмірі 979,92 грн. [15].

Ще однією відмінною особливістю поряд з іншими є суб'єкт, до якого застосовується конкретний вид господарських санкцій. Відповідно до ст. 230 ГК України, правопорушником, до якого застосовуються штрафні санкції, є учасник господарських відносин, а згідно зі ст. 238, правопорушником, до якого застосовуються адміністративно-господарські санкції, є тільки суб'єкт господарювання, тобто коло осіб, до яких застосовуються останні, є вужчим.

Перелік осіб, які є учасниками господарських правовідносин, визначено в ст. 2 ГК України. До них належать суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади й органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські й інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Визначення терміна суб'єкта господарювання міститься в ст. 55 ГК України, відповідно до приписів якої суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Згідно зі змістом ст. ст. 2 та 55 ГК України, термін «учасник господарських відносин» є родовим щодо терміна «суб'єкти господарювання».

На підставі вищезазначеного можна узагальнити, що за порушення правил здійснення господарської діяльності можуть застосовуватися штрафні або адміністративно-господарські санкції. Відрізнити, які саме санкції потрібно застосувати за вищезазначене господарське порушення та як їх правильно розмежувати під час застосування, можна за такими критеріями:

1) за спеціальним суб'єктом застосування (штрафні санкції застосовуються за ініціативою учасників господарських відносин,

а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування);

2) залежно від фонду надходження коштів (штрафні санкції стягуються в дохід бюджетів учасників господарських відносин, а адміністративно-господарський штраф – у дохід державного або місцевого бюджетів);

3) за правовою природою відносин (штрафні санкції застосовуються за порушення договірних господарських зобов'язань (між сторонами укладено договір), а адміністративно-господарські санкції – за порушення тих правил здійснення господарської діяльності, які встановлені законодавством України);

4) за відповідним суб'єктом відповідальності (штрафні санкції застосовуються до всіх учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – тільки до суб'єктів господарювання).

Крім доцільності визначення, що таке підстава застосування штрафних санкцій загалом, необхідною видається конкретизація першої фактичної підстави застосування штрафних санкцій – порушення правил здійснення господарської діяльності учасником господарських відносин. Варто зазначити, що в законодавстві взагалі не міститься визначення такого порушення. ГК України хоча й закріплює цей вид порушення в ст. 230, проте не розкриває його зміст, що може призводити до неоднозначного його розуміння на практиці, бо відомо, що правильне застосування можливе тільки за правильного тлумачення.

Як зазначає І.Ф. Коваль, цим поняттям охоплюються господарські правопорушення, у припиненні яких превалює публічний інтерес. Він пов'язаний із належним функціонуванням економіки, фінансової системи держави, розвитком економічної конкуренції, недопущенням недобросовісної конкуренції тощо. Мова йде про такі порушення, наслідки яких зачіпають інтереси невизначеного кола учасників господарських відносин, загрожують стабільності правопорядку загалом [16, с. 375].

Постановою Великої Палати Верховного Суду від 13.02.2019 у справі №233/4308/17 за позовом Державіаслужби до товариства з обмеженою відповідальністю «Будгенконтракт» про зобов'язання знести самочинне будівництво визначено поняття «публічний інтерес». Так, під «публічним інтересом» варто розуміти важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, які, відповідно до законодавчо встановленої компетенції, забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації. Велика Палата Верховного Суду наголо-

сила, що публічний інтерес є ні чим іншим, як певною сукупністю приватних інтересів. Під поняттям «публічна адміністрація» розуміють систему органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації й інші суб'єкти, наділені адміністративно-управлінськими функціями, які діють з метою забезпечення як інтересів держави, так і інтересів суспільства загалом, а також сукупність цих адміністративно-управлінських дій і заходів, установлених законом [17].

Публічний характер цього виду порушення підтверджується застосуванням терміна «правила» в ГК України в такому контексті: ч. 2 ст. 5 – «визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом ...», ч. 2 ст. 17 – «стабільність (незмінність) протягом кількох років загальних правил оподаткування», ч. 3 ст. 19 – «держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах: ...; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності», ч. 2 ст. 25 – «органам державної влади і органам місцевого самоврядування, що регулюють відносини у сфері господарювання, забороняється приймати акти або вчиняти дії, що визначають привілейоване становище суб'єктів господарювання тієї чи іншої форми власності, або ставлять у нерівне становище окремі категорії суб'єктів господарювання чи іншим способом порушують правила конкуренції».

Як свідчить аналіз вищезазначених норм ГК України, контроль за дотриманням правил здійснюється спеціально уповноваженим органом.

На основі проведеного аналізу можна запропонувати визначення поняття «порушення правил здійснення господарської діяльності», а саме це господарське правопорушення, яке вчиняється учасником господарських відносин у вигляді недотримання вимог нормативно-правових актів (у тому числі локальних), які закріплюють умови, приписи та порядок здійснення відповідної господарської діяльності в тих відносинах, у яких превалює публічний інтерес.

Для дослідження фактичних підстав застосування штрафних санкцій, а саме невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання, має значення з'ясування суті господарського зобов'язання.

Відповідно до ст. 173 ГК України, господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання

та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГК України, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний учинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Тобто загальновідомим є, що термін «господарське зобов'язання» має наповнення з таких елементів: відповідний суб'єктний склад, сфера господарювання, виникнення обов'язку на користь іншого суб'єкта у вигляді вчинення або утримання від учинення певних дій і виникнення в іншій стороні права вимагати виконання обов'язку.

Досліджуючи другу фактичну підставу застосування штрафних санкцій – невиконання господарського зобов'язання учасником господарських відносин, можемо констатувати, що виникає питання в тому, що ж саме є невиконанням такого зобов'язання та як відрізнити його від неналежного виконання.

Для визначення правильного підходу до правового регулювання питань невиконання та неналежного виконання господарських зобов'язань важливо враховувати етимологію понять «невиконання» й «неналежне виконання». Так, у тлумачному словнику значення слова «невиконання» пояснюється як «нездійснення чого-небудь» [18], тобто підтверджується категоричний характер явища, а слово «неналежне» тлумачиться як «не такий, який повинен бути» [19], тобто вказується на часткове, але все ж таки виконання дії.

У юридичній літературі різняться підходи стосовно визначення змісту поняття «невиконання зобов'язання», що свідчить про відкритість питання натепер.

І.В. Розізнана вважає, що в ЦК України під невиконанням зобов'язання варто розуміти саме поточне прострочення виконання зобов'язання [20, с. 76].

Так, Л.М. Баранова визначає, що зобов'язання вважається порушеним у разі його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). Таке визначення дає змогу стверджувати, що «порушення зобов'язання» є родовою категорією, яка складається з двох видів: невиконання зобов'язання й неналежне виконання зобов'язання. При цьому звертається увага

на те, що деякі науковці вважають, що «невиконання» й «неналежне виконання» розуміються як явища, що залежать від ступеня виконання зобов'язання боржником [4, с. 88]. Однак, на думку автора, цей критерій поділу категорії «порушення зобов'язання» на два види не відображає сутності останніх. Невиконання зобов'язання, на її думку, має місце тоді, коли боржник не здійснив на користь кредитора жодної дії, що становить предмет зобов'язання. Залежно від змісту обов'язку невиконання зобов'язання може полягати в тому, що боржник не передає річ, не поставляє товар, не виконує роботи, не надає послуги, не сплачує гроші тощо. Визначення невиконання зобов'язання як таких дій чи бездіяльності сторони зобов'язання, внаслідок яких зобов'язання невиконане ні повністю, ні в частині, більшою мірою відображає сутність цього поняття. Однак не завжди невиконання зобов'язання полягає в бездіяльності боржника. Основною метою й результатом виконання зобов'язання боржником є задоволення потреб кредитора. Отже, погоджуючись із Л.М. Барановою, можна зробити висновок, що під невиконанням зобов'язання розуміється неoderжання кредитором виконання обов'язку боржником, що полягає в незадоволенні потреб кредитора.

Третью фактичною підставою для застосування штрафних санкцій до учасників господарських відносин є неналежне виконання господарського зобов'язання учасником таких відносин. Як відомо, відповідно до ст. 193 ГК України, до виконання господарських договорів застосовуються відповідні положення ЦК України. Аналізуючи зміст ст. 610 ЦК України, можна дійти висновку, що неналежним виконанням є виконання зобов'язання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання. Тобто в такому випадку зобов'язання виконується, але з порушенням умов. Залежно від змісту обов'язку, неналежне виконання може полягати в такому: здійснення поставки із суттєвими недоліками, наприклад, у разі недодержання умов щодо кількості, якості, асортименту товару або виконаної роботи чи наданої послуги.

Коли в господарських відносинах наявний факт прострочення боржника, то залежно від ступеня виконання зобов'язання цей факт може бути кваліфікований як невиконання, так і неналежне виконання господарського зобов'язання. У такому разі таке розмежування можливе виходячи зі змісту положення ч. 1 ст. 612 ЦК України, відповідно до якого невиконання можна кваліфікувати, коли боржник не приступив до

виконання зобов'язання, а неналежне виконання – у разі виконання з порушенням визначеного строку. Правильна кваліфікація такої неправомірної дії, як прострочення боржника, може мати значення в разі вирішення можливості зменшення судом розміру санкцій, при цьому береться до уваги низка обставин, однією з яких є ступінь виконання зобов'язання боржником [21].

Висновки

Отже, доведено, що правовою підставою застосування штрафних санкцій є відповідні норми ГК України, інших законів України та відповідних положень господарських договорів, а фактичною підставою є порушення правил здійснення господарської діяльності учасником господарських відносин, невиконання або неналежне виконання ним господарського зобов'язання.

Узагальнено, що за порушення учасником господарських відносин правил здійснення господарської діяльності можуть застосовуватися штрафні або адміністративно-господарські санкції, критеріями відмежування яких є: 1) спеціальний суб'єкт застосування (штрафні санкції застосовуються за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – уповноваженими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування); 2) залежно від фонду надходження коштів (штрафні санкції стягуються в дохід бюджетів учасників господарських відносин, а адміністративно-господарський штраф – у дохід державного або місцевого бюджетів); 3) правова природа відносин (штрафні санкції застосовуються за порушення договірних господарських зобов'язань (між сторонами укладений договір), а адміністративно-господарські санкції – за порушення тих правил здійснення господарської діяльності, які встановлені законодавством України); і запропоновано, що додатковим критерієм відмежування є: 4) відповідний суб'єкт відповідальності (штрафні санкції застосовуються до учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції – до суб'єктів господарювання).

Запропоновано визначення поняття «порушення правил здійснення господарської діяльності», під яким розуміється господарське правопорушення, яке вчиняється учасником господарських відносин у вигляді недотримання вимог нормативно-правових актів (у тому числі локальних), що закріплюють умови, приписи та порядок здійснення відповідної господарської діяльності в тих відносинах, у яких превалює публічний інтерес.

Уточнено, що в разі такого порушення, як прострочення боржником, невиконанням є те, коли боржник не приступив до виконання зобов'язання, а неналежним виконанням – у разі виконання з порушенням визначеного строку.

Висновки і пропозиції, унесені в статті, сприятимуть формуванню подальшого однозначного підходу до розуміння підстав застосування штрафних санкцій у господарських відносинах.

Список використаних джерел:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/2> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144 (зі змінами).
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356 (зі змінами).
4. Баранова Л.М. Невиконання та неналежне виконання як види порушення зобов'язання. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. докт. юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслова, 28 лют. 2014 р., м. Харків. Харків, 2014. С. 87–90.
5. Подцерковный О.П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине. Одесса : Студия «Негоциант», 2005. 308 с.
6. Татькова З.Ф. Відповідальність у формі сплати штрафних санкцій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2011. Вип. 15. Ч. 2. С. 37–43.
7. Шевченко Н.М. Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 175–179.
8. Щербина В.С. Господарсько-правова відповідальність у доктрині господарського права України та її законодавче закріплення. *Право України : Юридичний журнал*. 2019. № 8. С. 81–94.
9. Юридична енциклопедія / редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 1999. Т. 2. 741 с.

10. Теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за наук. ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

11. Щербина В.С. Господарське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

12. Жук Л.А., Жук І.Л. Господарське право : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 400 с.

13. Дорошенко Л.Н. Правовые основания принудительной ликвидации хозяйственных обществ : монография. Донецьк : Світ книги, 2013. 228 с.

14. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за загальною редакцією В.К. Мамутова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 441 с.

15. Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 10 липня 2019 р. у справі № 440/1822/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82932120> (дата звернення: 10.10.2019).

16. Коваль І.Ф. Господарсько-правове регулювання відносин у сфері промислової власності : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2013. 640 с.

17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 лютого 2019 р. у справі № 233/4308/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79883404> (дата звернення: 10.10.2019).

18. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва, 2000. URL: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-53757.htm> (дата звернення: 10.10.2019).

19. СЛОВНИК. UA портал української мови та культури. URL: <https://www.slovyuk.ua/index.php?swrd=неналежне> (дата звернення: 10.10.2019).

20. Розізнана І.В. Загальна характеристика порушення договірних зобов'язань та його наслідки в цивільному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 73–79.

21. Постанова Вищого господарського суду України від 16 березня 2016 р. у справі № 906/1599/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56843035> (дата звернення: 10.10.2019).

The article explores the problematic issues regarding the grounds for imposition of penalties in economic relations, it also analyzes the scientific literature and jurisprudence, as well as presents conclusions and suggestions that will help to develop an unambiguous approach to understanding the grounds for applying penalties in economic relations.

The article proves that the grounds for applying penalties are legal and factual grounds, among which the legal basis for applying penalties are the relevant rules of the Economic Code of Ukraine, other laws of Ukraine and relevant provisions of economic agreements, and the factual basis is a violation of the rules of economic activity by the participant of economic relations, non-performance or improper performance of an economic obligation.

It is generalized that for violation by the participant of economic relations of the rules of economic activity the penalties or administrative-economic sanctions may be applied, the criteria of demarcation of which are: 1) special subject of application (penalties are applied on the initiative of participants of economic relations, and administrative-economic sanctions – by authorized state bodies or local self-government

bodies); 2) depending on the source of flow of funds (penalties are collected to the income of budgets of economic relations participants, and administrative-economic fine – to the income of state or local budgets); 3) the legal nature of the relationship (penalties are applied for breach of contractual economic obligations (a contract is concluded between the parties), and administrative-economic sanctions – for violation of those rules of economic activity which are established by the legislation of Ukraine); and it is suggested that an additional delineation criterion is: 4) the corresponding subject of responsibility (penalties are applied to all participants of the economic relations, and administrative-economic sanctions – only to economic entities).

On the basis of the analysis of current legislation, scientific literature and jurisprudence materials, the concept of “violation of the rules of economic activity” is formulated; it is specified what should be understood by the breach and improper performance of the obligation in the case of such breach as the debtor's failure to fulfil the economic obligation.

Key words: economic relations, participant of economic relations, economic and legal responsibility, economic obligation, penalties, application of penalties, violation of rules of economic activity, non-performance of obligation, improper performance of economic obligation.